

משהו על אבולוציה

מתוך אנציקלופדיות שונות

תורת האבולוציה במובנה המצומצם היא התיאוריה הביולוגית המבארת את התפתחות המינים בדרך של הברירה הטבעית, מבית מדרשו של דרווין. במשך שנים נחשבת תיאוריה זו כמנוגדת לדת ולגישה ביחס למוצאם של החיים והתגלגלותם [בריאה]. על רקע זה מתנהלים עד היום דיונים ומוצעת ביקורת מדעית ומוסרית כלפי התפיסה האבולוציונית. מוקד להתעצמות היא שאלת מוצאו של האדם ואפשרות זיקתו אל הקוף. 'הבריאתניים', נלחמים בגישה האבולוציונית ורואים בה טעות ושקר. הם סבורים כי רק בדרך זו ניתן להעמיד את האמונה והמסורת על תילם. עמדת הרב קוק שונה:

הרב קוק - קובץ א

תקצד. להשוות סיפור מעשה בראשית עם החקירות האחרונות הוא דבר נכבד. אין מעצור לפרש פרשת אלה תולדות השמים והארץ, שהיא מקפלת בקרבה עולמים של שנות מיליונים, עד שבא אדם לידי קצת הכרה שהוא נבדל כבר מכל בעלי החיים, ועל ידי איזה חזיון נדמה לו שצריך הוא לקבע חיי משפחה בקביעות ואצילות רוח, על ידי יחוד אשה שתתקשר אליו יותר מאביו ואמו, בעלי המשפחה הטבעיים. התרדמה תוכל להיות חזיונית, וגם היא תקפל איזה תקופה, עד בישול הרעיון של עצם מעצמי ובשר מבשרי. והודיע הכתוב שקדושת המשפחה קדמה להבושה הנימוסית בזמן, וכן במעלה, שאחר ההתעוררות מהתרדמה הוחלט דבר זאת הפעם, ומכל מקום היו שניהם ערומים ולא יתבוששו. ולמדנו שלא רק עבירה נמוסית היא פרצת העריות, שפורצים בה כשאין רואה, ועין נואף שמרה נשף, אלא דבר עמוק, מוטבע בשורש נשמתו של אדם, שחוטאו חומס נפשו, והפורש מהם נקרא קדוש בעצם.

בארו במילותיכם שלכם את הפרשנות של הרב קוק. מנו את הנקודות בהן הוא זונח את הפרשנות המקובלת. אילו מן 'החקירות האחרונות' הוא מקבל? מה הרווח, לפי דעתו, בצרות פרשנות זו על תכניה? אולם לאבולוציה משמעות רחבה יותר המשתלבת ברעיון ההתקדמות. הצלחת התיאוריה בתחום הביולוגיה גררה שימוש בתורה זו גם בתחומים אחרים הנוגעים למחקרי בני אדם ועוד. אטמוספירת ההתפתחות קרצה לרב קוק והוא רואה בה סיכוי גדול:

אורות הקדש ח"ב עמוד תקלז- תורת ההתפתחות - יט

* האבולוציה הדרוויניסטית הפכה לתורת על לתחומים מדעיים שונים. לא רק 'תורת התפתחות המינים' – הביולוגית אלא תורת ההתפתחות החברתית, התרבותית [ששלטו בכיפה בסוף המאה ה-19]. האבולוציה של השפה ועוד.

תורת ההתפתחות, ההולכת וכובשת את העולם כעת*, היא מתאמת לרזי עולם של הקבלה, יותר מכל התורות הפילוסופיות האחרות. ההתפתחות, ההולכת במסלול של התעלות, היא נותנת את היסוד האופטימי בעולם, כי איך אפשר להתיאש בשעה שרואים שהכל מתפתח ומתעלה. וכשחודרים בתוכיותו של יסוד ההתפתחות המתעלה, אנו מוצאים בו את הענין האלוהי מואר בבהירות מוחלטת, שדוקא אין סוף בפועל, מחולל הוא להוציא אל הפועל מה שהוא אין סוף בכח.

המשפט האחרון בא להבהיר את מסקנת המתבונן בעולם בעיניים אבולוציוניות. מסקנה זו מוצאת את החוק, את הצידיק הרציונאלי [או האידיאולוגי] לתופעת ההתפתחות. התוכלו לחוש את הצידיק הזה בפירושו המיוחד של ה'שפת אמת' לדברי המדרש? בדבריו הוא מתייחס למדרש הבא:

מדרש בראשית רבה פרק לט אות א:

(א) ויאמר ה' אל אברם לך מארצך וגו' ר' יצחק פתח (תהלים מה) שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך - אמר רבי יצחק: משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה [בנין יפה = ארמון] אחת דולקת, אמר: תאמר שהבירה זו בלא מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה. כך, לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר

שהעולם הזה בלא מנהיג? הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם.

מדרש זה מתאר את תחילת האמונה-ההתגלות של אברהם אבינו. השפת אמת מבקש לבחון את מושג הדליקה בהקשר זה של התגלות.

שפת אמת* לפרשת לך לך - שנת תרל"ב ושנת תרס"ד

* הרב יהודה אריה ליב אלטר (1847 - 1905) הוא האדמו"ר השני בשושלת אדמו"רי חסידות גור. ידוע בכינויו "שפת אמת" על שם ספריו. הספר המובא הוא קובץ של דרשות חסידיות על התורה לפי סדר פרשות השבוע והמועדים. בדרשות משולבים רעיונות מן התלמוד, המדרשים ותורת הקבלה. קובץ זה נחשב לאחד מספרי החסידות היותר פופולריים.
** ר' אריה ליב הנ"ל נתייתם מאביו בגיל צעיר וגדל אצל סביו - הרב יצחק מאיר רוטנברג (אלטר) (1799 - 1866) מחבר "חידושי הרי"ם" (רבי יצחק מאיר) ומייסד חסידות גור.
*** להבנת יחודו של הפירוש יש להתבונן בספר בראשית פרק לא פסוק ו.

ובמדרש ראה בירה דולקת כו' שמעתי מאא"ז מו"ר ז"ל [= אדוני אבי זקני, מורי ורבי, זכרונו לברכה]** דולקת כמו דלקת אחרי.*** שראה שכל העולם נמשך אחר נקודה אחת כו' וכן איתא בזוהר הקדוש והוא כנ"ל שכל דבר. קיומו. הביטול והדיבוק למה שלמעלה עד שהכל בא אל הנקודה האמיתית מהשיל"ת שמחיה כל. ונקודה זו רצה אברהם אבינו עליו השלום לראותה איך נותנת חיים לכל הנבראים שלא להיות נפרדים אף שהם בעולם הזה. שהאדם נקרא 'מהלך', שצריך תמיד לילך ממדריגה למדריגה... לכן צריך בכל עת לחפש דרך ועצה חדשה. ולכן הקב"ה מחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית שלא להיות גובר הטבע וזה הבירה שדולקת עוה"ז הטבעי כל מה

שנכנס בה אעפ"י שכל הטבע ע"י נקודה חיות מלמעלה אבל הוא נטבע בטבע והטבע מכלת הכל כענין שכתוב ולא נודע כי באו אל קרבנה. ולכן הקב"ה בטובו מחדש בכל יום מעשה בראשית. והאדם צריך לחפש למצוא זאת ההתחדשות...

שובו לדברי הרב קוק. לאור דברי השפת אמת איך הענין האלוקי מואר על ידי תורת ההתפתחות? אולם את לרב קוק לא די במתאם שבין תורת ההתפתחות לרזי הקבלה, הוא מבקש לבחון משנה זו לאור התקוות המוסריות והרוחניות שהיא טומנת בקרבה.

אורות הקדש ח"ב עמוד תקמד

הרעיון על דבר ההתפתחות של ההויה, וכל המצוי, הוא מוריד את רוח האדם ומעלהו, סם חיים וסם מות ביחד שקועים בקרבו. כשהאדם מסתכל לאחור ורואה את השפלות שבמצבי העבר, והוא כשהוא עומד במעמדו המוסרי, השכלי, והפיזיולוגי, מאושר מול העבר, דעתו נעשית זחה עליו מצד אחד, וגדרי המוסר מתרופפים אצלו. כמה מוסר שימצא בקרבו, יאמר, בעת אשר יתקפהו רוח רעה של איזה תאוה, שהוא די והותר ורב מאד מהנדרש ליצור שכמותו, שיסודו הוא בהמות ופראות גסה.
לעומת זה ההשקפה של ההתפתחות ביחש להעתיד היא מרוממת ומעלה את האדם לגובה מוסרי כזה ממש, שראוי להיות מצטייר בלבבו על פי אותה ההסברה המתבארת לפניו מהידיעה על דבר גדולתו של האדם בראשית היותו, על דבר מושב אלהים אשר ישב טרם אשר נטרד מגן עדן מקדם.

מדוע בתורת ההתפתחות יש סם חיים ויש סם המוות? היכן [או מתי] נמצא גן עדן? מה תפיסה זו מחייבת מבחינה ערכית? מבחינת תפיסת הדורות? מבחינת החשיבה הדתית? ננסה לבחון לאור גישה זו את סוגיית היחס בין הדורות [המוקדמים למאוחרים]

מסכת שבת דף קיב/ב

אמר רבי זירא אמר רבא בר זימונא אם ראשונים בני מלאכים או בני אנשים ואם ראשונים בני אנשים או כחמורים ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר אלא כשאר חמורים...

מה לדעתכם המניע לאמירות חריפות וחזקת אלז? במה עדיפותם של הראשונים על האחרונים? שימו לב גם למקור הבא!

עירובין נג א

אמר רבי יוחנן לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל ואנו כמלא נקב מחט סידקית ראשונים רבי עקיבא אחרונים רבי אלעזר בן שמוע איכא דאמרי ראשונים רבי אלעזר בן שמוע אחרונים רבי אושעיא בריבי ואנו כמלא נקב מחט סידקית אמר אביי ואנן כי סיכתא בגודא לגמרא אמר רבא ואנן כי אצבעתא בקירא לסברא אמר רב אשי אנן כי אצבעתא בבירא לשכחה...

סדקית- מחט שתופרין בה סדקי בגדים, והוא דק ביותר: **כסיכתא בגודא לגמרא**- כיתד שנועצין אותו בכותל בנקב צר, ונכנס בדוחק, כך אין יכולין אנו להבין מה שאנו שומעין, כי אם מעט ובקושי: **כאצבע בקירא**- בשעוה קשה, שאין האצבע יכול ליכנס בתוכה, אלא מדבק מעט: **כאצבע בבירה לשכחה**- כשם שהאצבע נוח ליכנס בפי הבור, כך אנו מהירין לשכוח:

מה מצדיק קו מחשבה כזה של ירידת הדורות? דוגמא לפתרון לפניכם:

ספר יערות דבש חלק ראשון - דרוש יא (המשך)

כן הענין שנשמט אדם. דהנה תבין דלמה בדורות קדמונים היה להם נשמות יותר גדולות ובהירות בתורה יותר מדורות שאח"כ, עד שאמרו [שבת קיב ע"ב] אם ראשונים כבני מלאכים כו', הוא כי בחטא אדם הראשון נפלו כל הנשמות בצלו דימא בארסו של נחש, וכל דור ודור הנשמות נלקטות ויוצאות חפשי, וא"כ הנשמה שממהרת לצאת יותר מן חברתה, אף היא יותר טהורה, כי לא היה סטרא מסאבא כ"כ שורה עליה כמו על אחרת שאחרה לצאת, ואינו דומה מי ששוקע בצואה יום, למי ששוקע יומים:

* **רבי יהונתן אייבשיץ** (1690 - 1764) היה פוסק, דרשן, פרשן, מקובל וראש ישיבה במזרח אירופה. מ-1750 שימש ברבנות שלוש הקהילות: אלטונה, המבורג וואנדסבק. מסורת על ויכוחים רבים שלו עם מלכים ואנשי כמורה נוצריים, שבהם הצטיין בתשובות פקחיות ומחודדות, וקיימות אנקדוטות רבות על ויכוחים אלו, ועל נטייתו, עוד מילדות, לסוג כזה של תשובות. מה שמאפיין את יצירתו התורנית הוא הפלפול המחוכם. הוא כולל חיבור של רעיונות ואימרות שונים זה לזה, כאשר הצירוף מאפשר לפתור קושיות ולהתמודד עם סתירות ותמיהות.

להרחבת קו מחשבה זה יש להוסיף את הנקודות המכוננות בהיסטוריה הרוחנית: בריאת העולם ומעמד הר סיני. הערה המוליכה את קו המחשבה מן המציאות הממשית אל המציאות המוסרית יש בפרשנות שלפניכם:

ספר קול מבשר ח"ב - וערטער

אמר רבי זירא אמר רבא בר זימונא, אם ראשונים בני מלאכים - אנו בני אנשים. ואם ראשונים בני אנשים - אנו כחמורים. ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פינחס בן יאיר, אלא כשאר חמורים (שבת קיב ע"ב). שמעתי בשם הרבי ר' בונם זי"ע זצ"ל, אם ראשונים כבני מלאכים, פירוש, אם יש לנו השכל להבין שהראשונים היו כבני מלאכים - אזי - אנו כבני אדם, יכול להיות שאנו 'בני אדם'. אבל אם אנחנו חושבים שראשונים היו כבני אדם - אזי - בודאי אנחנו כחמורים, ללא שכל ותבונה. וגם לא כחמורם של ר' חנינא בן דוסא, או של רבי פינחס בן יאיר, כי לחמורים הללו היה בהחלט שכל ובינה. [שיח שרפי קודש חלק א', אות רמ"ה, בשיפור לשון. ועיי' 'קול מבשר' ח"א פ' חיי שרה, אות ד']:

האם ניתן למצוא גם קו מחשבה אחר במסורתנו? יש הטוענים שכן. וראייתם מנבואות אחרית הימים של הנביאים. ראו למשל שתיים מנבואות ישעיהו:

ישעיהו יא
(א) וַיֵּצֵא חֲטָר מִגֹּזַע יִשְׂרָאֵל וַיִּצְרֶה מִשְׁרָשָׁיו יִפְרָה: (ב) וַיִּנְחַה עָלָיו רוּחַ ה' רוּחַ חֲכָמָה וַיְבִינָה רוּחַ עֲצָה וַיְגַבְרָה רוּחַ דַּעַת וַיִּרְאֵת ה': (ג) וַהֲרִיחוּ בְּיִרְאֵת ה' וְלֹא לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוּט וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנוֹ יוֹכִיחַ: (ד) וְשִׁפְט בְּצַדֵּק דְּלִים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעֵגְוֵי אֶרֶץ וְהָכָה אֶרֶץ בְּשִׁבְט פִּיּוֹ וּבְרוּחַ שְׁפָטָיו מִיַּת רָשָׁע: (ה) וְהָיָה צֶדֶק אֲזוֹר מִתְּנִיּוֹ וְהֶאֱמִינָה

ישעיהו ב
(א) הַדְּבַר אֲשֶׁר חָזָה יִשְׁעִיָּהוּ בֶן אֲמוּץ עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם: (ב) וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהִיָה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא מִגְבְּעוֹת וְנִהְרָו אֱלֹיו כָּל הַגּוֹיִם: (ג) וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלָה אֵל הַר ה' אֵל בֵּית אֱ-לֹהֵי יַעֲקֹב וִירְנוּ

אָזוֹר חֲלָצִינוּ: (ו) וְגַר זָאב עִם כֶּבֶשׂ וְנֹמֵר עִם גְּדִי יִרְבֵּץ וְעַגְל וְכַפִּיר וּמִרְיָא יִחְדּוּ וְנֶעַר קֶטָן נֶהַג בָּם: (ז) וּפְרָה וְדָב תִּרְעָיְנָה יִחְדּוּ יִרְבְּצוּ יִלְדִיָּהוּ וְאַרְיֵה כִּבְקָר יֵאָכֵל תְּבֹן: (ח) וְשַׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל חַר פֶּתֶן וְעַל מְאוֹרֵת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדוּ הִדָּה: (ט) לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קִדְשֵׁי כִּי מִלֵּאָה הָאֲרֶץ דַּעָה אֶת ה' כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים:

מְדַרְכֵינוּ וְנִלְכָה בְּאַרְחֵתֵינוּ כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדַבֵּר ה' מִירוּשָׁלַם: (ד) וְשֹׁפֵט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְתוּ חֲרָבוֹתֵם לְאֵתֵים וְחִנִּיתוּתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חָרָב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה

האם נבואות אלו אכן מורדת בקו של ירידת הדורות? האם הן מעידות על עליית הדורות? את החיסרון שיש בנבואות אלו בהצדקת חשיבה חילונית ניתן אולי להשלים במבוע הרעיונות הבא:

צדקת הצדיק אות רלח

והיינו כנודע דכל נפש מישראל יש לו כח מיוחד בקדושה וכמספר הדורות שעברו כך הם מספר כוחות הקדושה והדברי תורה שנתגלה בעולם. ולכך בכל דור ודור הקדושה הולכת ומתגלית יותר הגם דהדורות מתקטנים כנודע לפי שכבר נתגלו דברים שנגלו לקודמים כנודע ממשל דננס על גבי ענק. וזהו בדברי תורה מצד הספרים ובודאי גם כל נפשות ישראל שנסתלמו קדושתם כבר גלויה בעולם פירוש בלבבות בני ישראל מה שאין צריך ליגיעה ושלא במתכוין והשתדלות עושה דבר טוב ומחשבה טובה הוא מצד שכבר קדם אותו כח שבקדושה להתגלות בעולם. וכל דבר ופעולה ומחשבה הוא מכח מיוחד ודבר קדושה מיוחדת שיש בזה חלוקות לאלפי אלפים וריבוא רבבות כמספר הנפשות:

היות ובקרב הלומדים, הולכת ומתפתחת סטיגמה, כי את לשונו של הרב קוק אי אפשר להבין – הרי לפניכם לשונו שנוטה לכיוון דבריו של רבי צדוק אך פשוטה ממנה בהרבה:

אגרות הראיה / כך א / שלב/עמוד שסט

...הנה, אהובי, אלה הם מהענינים העומדים ברומו-של-עולם ומקורם קודש ברזי-תורה. ולאהבת ידידי ארמוז לו בקצרה: כלל גדול הוא, שאע"פ שהעולם יורד תמיד בירידה אחר ירידה, מ"מ אין זה כ"א מצד החיצוניות שלו, דהיינו שהמעשים והמדות נופלים ואינם בערך של דורות הראשונים מצד פרטיות הנשמות. אבל מצד הפנימיות, דהיינו כח-הכלל של כללות קדושת האומה כנס"י, כל דור ודור מוסיף על הדורות הראשונים, מפני שהקדושה מצטרפת, ונמצא שהקדושה של מעוט תורה ומעשים טובים של דורות האחרונים מוסיפה אור לשעבר ג"כ, ועבירה אין לה פירות ולא צירוף, בסוד "יתפרדו כל פועלי און". ע"כ כללות האומה בתוכיותה היא מלאה יותר אור ד' מכפי הערך של העבר' אלא שאין הדבר נגלה לעין...

על רקע זה מתהפכת תפיסת יחסי העבר והעתיד ובמלוא הצניעות [ללא אירוניה] הוא יהיה מוכן להכריז כי אין מקום להתבטל כלפי הדורות הראשונים:

קובץ ג ח

ועם זה לא נעלמה ממנו גדולתם של הראשונים, ואפיסתנו לעומתם, ואנו אומרים, אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם. אבל האם על מלאכים עצמם, עם כל הודאתנו בתקפם וחוסן קדושתם, גדלם ואימתם, "וגובה להם ויראה להם", וכי עליהם עצמם אין אנו באים בכח הסוד, והאגדה בכלל, להתגדר ולומר, שמה שלא יוכלו להגיע אליו עם כל כבודם, אנו מגיעים אליו עם כל שפלותנו? החשבונות שונים הם. יש לנו עילוי של הליכה ושל בחירה, של התקבצות הדרגות השונות בחטיבה אחת, לגבי מעמד של עמידה, של הכרח, של טפוסיות מיוחדת למקצוע אחד, שאנו מרשמים את המלאכים.... כמו כן בחשבונות אחרים לא יעכבונו ראשונים. אם אנו באים למגמה, שמסיבות נמנעה מהם, בין שהיא שכלית בין שהיא מוסרית, אמונית או לאומית, וכבודם וגדלם, ומיעוט ערכנו וקטננו, במקומו מונח, אבל לא נפסוק משום כך מכל שאיפת עליה שרוחנו הומה אליה, ושיד הזמן מורה אותנו שהננו יכולים לתופסה. שם ד' אנו קוראים בהתגלות החיים והרוח שבכל דור ודור, ופגם הכתוב כבודו של צדיק בקבר מפני כבודו של צדיק חי...